

Başvuru: 12.05.2019

Kabul: 20.06.2019

Atıf: Çilingir, Lokman. "Locke'un Toplum Sözleşmesi Kuramı". *Temâşâ Felsefe Dergisi* 11(2019): 31-43.

Locke'un Toplum Sözleşmesi Kuramı

Lokman Çilingir¹

ORCID: 0000-0003-0121-9744

Öz

Antikçağ'ın özgür vatandaşlık idealine dayalı siyaset anlayışının yerini Ortaçağ'da Tanrı iradesine dayalı teolojik siyaset anlayışı alır. Yeniçağ'a gelindiğinde Rönesans ve Reform hareketlerinin doğurduğu yeni insan ve toplum anlayışı teolojik bir meşruiyeti savunulur olmaktan çıkarılır. Ancak Yeniçağ siyaset düşüncesi Antik idealleri takip ederek, eşit sorumluluk sahibi vatandaşların özgürleşmesi istikametinde geliştireceğine, daha çok tek bir yöneticinin mutlak hâkimiyeti etrafında biçimlenir. Siyasi ahlak da buna uygun şekilde egemen bir Prens'in (Hükümdarın) eylem tarzı üzerinden üretilmeye çalışılır. İlahi iradenin temsilcisinin dini otoritesi böylece, insanın kendi varlığını ve refahını koruma maksatlı tesis edilen güç siyasetine dayalı üstün otoriteyle yer değiştirir. Yeniçağ'da siyasi bir topluluğun oluşumunu mümkün kılan "toplum sözleşmesi" düşüncesi, "doğa durumu" kavramından hareketle tesis edilir. Ancak, Machiavelli ve Hobbes'ta doğa durumu materyalist ve "bilimsel" bir insan anlayışı üzerine bina edilirken, Locke'da insan doğasının yaratılış mitine uygun teolojik bir temellendirmesi öne çıkar. Öte yandan, aciliyetleri ulusal birlik ve toplumsal barış olan Machiavelli ve Hobbes gibi düşünürlerin mutlak monarşiden yana tavır almaları demokratik bir toplum idealinin ötelenmesine yol açar. İşte liberal aydınlanmacı Locke bu hayalin peşinden koşar. O, bir yandan meşruiyeti Tanrı iradesine bağlayan geleneksel düşünceye, bir yandan da ahlaki değerlerinden yalıtılmış bireyi mutlak bir egemene tabi kılan Yeniçağ'ın siyasi etik anlayışına karşı, özgürlük ve eşitlik temelinde demokratik bir toplumun kavramsal çerçevesini belirlemeye çalışır. Lakin Locke'un mülkiyet ve özgürlüğü yücelten ve bireylerin karşılıklı çıkarlarını gerçekleştirmeyi amaç edinen sözleşme ahlakının ne denli başarılı olduğu tartışma konusudur. Locke'un siyaset felsefesini toplum sözleşmesi kuramı temelinde değerlendirmek ve onu diğer sözleşmecilerden farklı kılan noktaları aydınlatmak bu yazının öncelikli amacıdır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, Siyasi Etik, Sözleşme Kuramı, Liberalizm, Toplum

Locke's Theory of Social Contract

Abstract

The political view of the Antiquity which is based on the ideal of free citizenship is replaced in Middle Ages by theological political view based on God's will. In the Modern Age, the new understandings of humanity and society led by Renaissance and Reform movements undermine the defensibility of the theological legacy. Yet, modern thought is formed by the conception of the absolute hegemony of the monarch instead of by turning back to the ideals of Antiquity and developing towards the emancipation of the equal citizens. Accordingly, political morality is constructed with reference to the form of the sovereign Prince's act (Monarch). Consequently, religious authority of the divine representative is replaced by the superior authority which is grounded on the power politics established to guarantee the existence and commonwealth of the human beings. In the Modern Age the thought of "social contract" makes the constitution of society possible and it is established on the concept of "state of nature." However, in Machiavelli and Hobbes the concept of the state of nature is built on the materialistic and "scientific" conception of human being while in Locke the theological grounding of the human being is found, in parallelism with the myth of creation. Moreover, for thinkers like Machiavelli and Hobbes national unity and social peace have priority in politics; therefore, they defend absolute monarch and downplay the democratic ideal. Thus, liberal Locke advocating Enlightenment pursues this dream. On the one hand, he tries to draw the conceptual framework of a democratic society grounded on freedom and equality against the traditional thought which ties the legacy on God's will. On the other hand, he is against the political morality of the Modern time which isolates the individual from his ethical values and subjects him/her to the absolute sovereignty of the monarch. However, Locke's idea of political morality based on social contract itself, which sublimates freedom and property and aims at the realization of the mutual interests of individuals, is not devoid of problems. On this background, the primary aim of this paper is to discuss Locke's theory of social contract and to reveal the points that distinguish him from other social contract theorists.

Keywords: Politics, Political Ethics, Social Contract Theory, Liberalism, Society

¹ Prof. Dr., Samsun 19 Mayıs Üniversitesi, Samsun. lokman.cilingir@omu.edu.tr

Giriş

Antik düşüncede “iktidar” olgusu öncelikle insanın doğasına dair bir kabul üzerinden tecrübe edilir. Buna göre insan (ruhu), doğası itibariyle hem iştiha ve iradeye (öfke ve tutkuya) hem de akla sahiptir. Erekselci (*teleolojik*) bir varlık anlayışının eşlik ettiği bu bölümlenmeye göre, her ruhsal bölüm kendi etkinliğini gerçekleştirme peşindedir. Ancak ruhun ilk iki bölümü bitkiler ve hayvanlarla ortak olduğumuz yönümüz olduğundan insanı farklı kılan akılsal yani insani yönüdür. Dolayısıyla insan ancak öteki ruhsal bölümleri aklına tabi kılar, onlara hükmederse insan olma hakkını vermiş, kendini gerçekleştirmiş olur. Yine kadim anlayışa göre insan, kozmik düzeni önce kendi ruhunda sonra da toplumda tesis etmekle yükümlüdür. Ruhun bölümlenmesine karşılık olarak toplumda da yönetici (ruhun akılsal yönüne karşılık gelen), bekçi (irade ve öfkeye karşılık gelen) ve işçi (arzu ve itkilere karşılık gelen) sınıflar yer alır. Her insan, Platon’un *Devlet*’te aktardığı masalda anlatıldığı gibi², kendi mayasına uygun (altın, gümüş ya da bakır) sınıfta yer almalıdır ki toplumda işler erdem kurallarına göre yürüyebilsin. Öte yandan Platon’a göre insan doğası gereği kendi kendine yeterli değildir, bu yüzden başkalarına muhtaçtır. Toplumun oluşmasını sağlayan sebep de budur. İnsan toplumsal bir varlık olsa da, onu kendi başına bırakmaya gelmez. Zira o eline fırsat geçtiğinde kötüye yönelebilir (*Devlet*’te geçen Lidya kralının çobanı “Gyges’in yüzüğü”³ hikâyesi). Bu yüzden Platon’a göre devletin (*Polis*) görevlerinin başında, adaletsizlikleri önlemek ve toplumsal iyiyi var etmek için insanları İyi idesi doğrultusunda esaslı bir şekilde eğitmek gelir.

Erekselci anlayışı sisteminin merkezine yerleştiren Aristoteles için, her varlık içinde barındırdığı ereksel nedenini gerçekleştirmeye çalışır. İyi ilkesi ancak bitki ve hayvanlardan farklı bir doğaya sahip olan insanda ve insan topluluklarında ortaya çıkabilir. İnsan herhangi bir canlı (hayvan) topluluğunun olmadığı anlamda toplumsal bir varlıktır (*zoon politikon*). İnsanları yaratılış amacı olan en yüksek mutluluğa (*eudaimonia*) da en yetkin siyasi topluluk olan şehir devletçisi (*Polis*) eristirebilir.⁴

İslam düşünürleri insanın doğuştan hem iyi hem de kötü bir doğaya (insani ve hayvani *nefs*) sahip olduğunu, çevre şartlarının ve eğitimin bu yönlerden hangisinin gelişeceğine karar kılmada etkili olacağını söylerler. Ortaçağ Hıristiyan düşüncesinin ana kabulleri benzer olsa da Hıristiyanlığın tesiriyle, Ortaçağ’da insan doğasının “ilk günah” sebebiyle kirlendiği anlayışı insana bakışta belirleyici olur. Bu şekilde Augustinus ve Aquinalı Thomas insanın beden ve ruhtan oluştuğunu, ruhun, ilk günahın da tesiri ile kötüye meylettiğini ancak iyi bir eğitim ve disiplinle; ve elbette ilahi inayetle iyiye yönelebileceğini kabul ederler.

Rönesans düşüncesi, XV. ve XVI. yüzyılda, Avrupa’da ağırlıklı olarak edebiyat ve güzel sanatlar alanında başlayan Machiavelli ve Hobbes ile birlikte insan ve toplum anlayışında devam eden derin kırılmalara yol açar. Değişen tarihsel-sosyal şartlar ve doğa bilimlerindeki gelişmelerle birlikte, Ortaçağ boyunca hayatın her sahasına sirayet eden dinin ve spekülatif değerlendirmelerin yerini insan temelli ve tecrübeye dayalı yaklaşımlar alır. Bilhassa Ortaçağ’da ekonomik ve ticari ilişkilerin beslediği yeni kent soylu sınıfın doğurduğu çatışmalı ortam, kurulan yeni siyasi ve toplumsal ilişkiler, feodal ilişkilere dayalı sınıfsal yapının yeniden şekillenmesine yol açmıştır.

² Platon, *Devlet*, çev. Sebahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1980), 415a.

³ Platon, *Devlet*, 359b-360b.

⁴ Aristoteles, *Nihomakhos’a Etik*, çev. Saffet Babür (Ankara: Ayraç Yayınevi, 1998), 1095a15-1097b.

Meşruiyetin kaynağı İlkçağ siyaset düşüncesinde rasyonel insanın bilgi ve becerileri iken Ortaçağ'da Tanrı iradesi olur. Tanrı iradesine dayandırılan meşruiyet farklı kavramsallaştırmalar ve siyasal rejimler altında kendine yer bulur. İslamiyet'te hilafet düşüncesi bu bağlamda siyasetin merkezine otururken Batı Hıristiyan düşüncesinde Hz. Adem'den beri geldiğine inanılan bir ilahi meşruiyet zinciri Katolikliğin de tesiriyle güçlenir. Machiavelli'nin çıkışı güçlü bir deprem yapsa da o daha çok siyasetin ahlakiliği boyutunda etkili olur. Siyasi meşruiyeti tümünden alt üst edecek gelişme, Hobbes'un *insan doğası* temelli *sözleşme kuramı*dır. Ne var ki meşruiyetin kaynağını ilahi olandan alıp insan doğasına bağlamak iktidar sorununu çözmüş olmaz. Başta insan doğasına dayandırılan bu meşruiyetin kullanımı ve hükümetin yapısı, bireyin toplum/devlet ile ilişkileri olmak üzere pek çok sorun acil çözüm beklemekteydi. İşte Locke böylesi bir arka planda ve zamanının İngiltere ve Avrupa'sının içinde bulunduğu tarihi sosyal koşullarda kendi liberal sözleşme kuramını ortaya koyar.

Siyasi liberalizmin kurucusu olarak kabul edilen John Locke'un (1632-1704) çocukluğu İngiltere'de iç savaşın patlak verdiği yıllara rast gelir. Tıp öğrenciliği ve felsefe hocalığı yapan Locke'un siyasi konulara olan ilgisi Lord Shaftesbury'nin sekreteri olmasıyla birlikte yoğunlaşarak artar. Kapitalizm geçişin tarihsel olarak diğer ülkelere göre erken olduğu ve buna bağlı olarak hukukun üstünlüğü ilkesinin, 1688 yılında gerçekleşen ve meşruti monarşiye geçişi sağlayan "Şanlı Devrim" ile işlerlik kazandığı İngiltere'de Locke, meşruiyetin, mülkiyetin, özgürlük ve eşitliğin yanında yer alır. Siyasete ilişkin ilk eseri olan *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*'de⁵ Locke, Sir Robert Filmer tarafından savunulan, kralların mutlak yönetme hakkına sahip olduklarına dair anlayışa karşı çıkar. Ancak Locke, barışı temin etmek amacıyla da olsa sınırsız güç kullanmaya ve iktidarın mutlak egemene devredilmesini öngören Hobbesçu sözleşme kuramlarına karşı da mesafeli durur. Locke'u asıl ünlü yapan, kendi *sözleşme kuramını* ortaya koyduğu *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*⁶ adlı eseridir. Locke, siyasi kaygılardan ötürü bu eserin kendine ait olduğunu ömrünün sonuna değin reddeder. Ortaçağ'ın teleolojik ve metafizik anlayışına karşı gelerek; bireye, akla ve bilime önem vermesi Locke'u kendinden sonra başlayan Aydınlanma çağının düşünürü yaptığı gibi, onu Amerikan bağımsızlık mücadelelerinin ve Fransa'da mutlak meşruiyete karşı eşitlik ve özgürlük talepleriyle başlatılan ayaklanmanın da fikir babası yapar.

1. İnsan Doğası

Locke, geleneksel idealist yaklaşımdan farklı bir insan anlayışı sergiler. Ona göre insan doğuştan idelerin bilgisiyle dünyaya gelmez; insan işlenmemiş levha gibi boş bir zihne sahiptir; edindiği tüm bilgileri sonradan gözlem ve tecrübeleri sayesinde ve tümevarımsal bir yöntemle kazanır. Tanrının varlığını bile ancak tecrübenin verilerinden hareketle bilebiliriz. Mutlak değişmez bir bilgi söz konusu olamaz; insan bilgi, bilim ve akıl sayesinde fizik dünyanın ve buradan da pratik dünyanın kavrayışına erişebilir. İnsanın menşeinin ne olduğu konusunda Locke, geleneksel dini inançların bildirdiklerine bağlı kalır. Buna göre insan, sonsuz bilgi ve güç sahibi Tanrı tarafından yaratılmıştır:

⁵ John Locke, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*. Ba y Robert Filmer ve Yandaşlarının Yanlış İlke ve Temellerinin Keşfi ve Yıkılışı [Birinci İnceleme], çev. Fahri Bakırcı (Ankara: Kırılgaç Yayınevi, 2007).

⁶ John Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*. Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni, Boyutu ve Amacı Üzerine Bir Deneme [İkinci İnceleme], çev. Fahri Bakırcı (Ankara: Eksi Kitaplar, 2018).

“Âdem, Vücudu ve Akıllı tam bir Güce ve Muhakemeye sahip mükemmel bir İnsan olarak yaratılmıştı ve bundan dolayı da kendi varlığının ilk anından beri Varlığını Sürdürme ve Korumayı sağlama ve Tanrı'nın içine ektiği Akıl Yasasının emirlerine göre Eylemlerini yönetme yeteneğindedir.”⁷

İnsanı diğer varlıklardan ayırt eden onun akıllı bir varlık olmasıdır. Bu niteliği insanın ahlaki bir sorumluluk yüklenmesinin de temelidir. Akıl ve bilgi gibi üstün yetilerle donatılan insana bu yetiler aylıklık yapması için değil, doğasına uygun eylemlerde bulunması, ahlaki sorumluluklarını yerine getirmesi için verilmiştir. Bu noktadan sonra Locke, Âdem'in cennetten kovulması mitini insanın doğası ve kaderi meselesiyle irtibatlandırır. Âdem başlangıçta ölümsüz olarak yaratıldığı halde sonradan yasak olan şeyi yaptığından ölümsüzlük diyarından kovulur. Âdem işlediği günahın dolaylı hem günahkâr olur hem de ölümsüzlüğünü yitirir; ancak işlediği suçun ahlaki sonucunun diğer insanlar tarafından da çekileceğini kabul etmek dinin temeline aykırıdır. Âdem'in günahından insanlığa miras kalan sadece ölümlülük olmuştur. Locke'a göre İsa'nın kendini feda etmesi (“kefarete”) de asli günah için ödenen bir karşılık değil, aksine işlenen suç yüzünden kaybedilen ölümsüzlüğün yeniden kazanılma imkânıdır.⁸ Locke, *kefarete* geleneksel Hristiyan anlayışının aksine, tümüyle ahlaki bir anlam yükler ve onu ahlaki arınmayla tekrar erişilecek bir ölümsüzlüğün sembolü sayar.

Her ne kadar Locke, teolojik ve teleolojik bir arka plandan hareket etse de, rasyonel aydınlanmacı tavrını her zaman muhafaza eder. Ona göre din ve ahlak özü itibarıyla rasyoneldir. Bu yüzden dinin irrasyonel, mistik ve mucizevî kültleri kabul edilemez. Apaçık olmadıklarından ve doğruluklarının kabul edilmesi için bir gerekçeye ihtiyaç duyulduğundan dolayı, doğuştan var olan ya da yalnızca akıl yoluyla bulunabilen bir ahlaki ilkeye sahip olmadığımızı savunur Locke. Ahlaki sahada bize yolumuzu gösterecek olan pratik bilim ya da etikdir. Locke, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme*'de bilimleri Stoalılarda olduğu gibi, konuları ve amaçları bakımından “fizik”, “pratik” ve “mantık” diye üçe ayırır. Buna göre pratik bilim ve onun temelini teşkil eden ahlak, iyi ve faydalı şeylerin elde edilmesi için, güç ve davranışlarımızı doğru kullanmayı öğretir. İnsanlar kendi ahlaksal doğrularını yargılamak ve eylemlerini iyi ya da kötü diye nitelendirmek istediklerinde ahlak yasasını, politik toplum yasasını ve Tanrı yasasını ölçüt olarak alırlar:

“(1) *Tanrısal Yasa*, (2) *Yurttaşlık Yasası* ve (3) [*Sanı ya da saygınlık Yasası*]. Bunlardan ilkinde göre insanlar eylemlerinin günahlar ya da ödevler olup olmadığına; ikincisine göre suçlu ya da suçsuz olup olmadıklarına; ve üçüncüsüne göre de erdem ya da erdemsizlik olup olmadıklarına karar verirler.”⁹

Tanrısallığın ve aklın özdeşliğini dile getiren bu yasalara uyum gösteren insan ahlaki iyiye uygun yaşayan, gerçek anlamda ahlaklı insandır. İnsanlarda ahlaki iyiye doğru doğuştan bir meyil olmasa da,¹⁰ mutluluk talebi doğuştandır ve insanın asli görevi hazzı veya mutluluğu aramak ve acıdan uzak durmaktır:

“Evet doğa insana bir mutluluk isteği ve mutsuzluktan nefret duygusunu aşlamıştır: Bunlar gerçekten de (olması gerektiği gibi) tüm eylemlerimizi durmaksızın etkileyen ve biçimlendiren doğuştan kılıgusal ilkelerdir ve her yaşta, her insanda bunların evrenselliği ve değişmezlikleri gözlemlenebilir. Ancak bu ilkeler anlama yetisindeki doğruluk izlenimleri değil yalnızca iyiyi isteme eğilimleridir. İnsanların zihinlerinde işlenmiş doğal eğilimler

⁷ Locke, İkinci İnceleme, 65.

⁸ İsmail Çetin, *John Locke'da Tanrı Anlayışı* (Ankara: Vadi Yayınları, 1995), 168.

⁹ Locke, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme [İnsanın Anlama Yetisi] I.-II. Kitap, çev. Meral Delikara Topçu* (Ankara: Öteki Yayınevi, 2000), 472.

¹⁰ Locke, *İnsanın Anlama Yetisi*, 75-77

olduğunu yadsımıyorum (...) fakat bu, yaşantımızı düzenleyen bilgi ilkelerinin zihinde doğuştan yer aldıkları anlamına gelmez.”¹¹

Ampirist bir yaklaşımla mutluluğun, hazzı elde etmeye çalışma ve elemenden uzak durmada aranabileceğini söyleyen Locke, insanların çoğu kez kalıcı hazları geçici hazlar uğruna feda ettiklerini, bu cehaletin ancak eğitim ve aydınlanmayla ortadan kaldırılabileceğini düşünür. Gelip geçi olmayan hazları sağlıkta, haklı bir şöhrette, bilgide, hayır işlerinde ve gelecekteki daimi bir mutluluk beklentisinde aramak gerekir. Doğası itibarıyla insanda rasyonelliğe de ahlakiliğe de, bencillığe de toplumsallığa da yer vardır. Eğitimle gelişen ve iyi ve kötüyü fark etmekle keskinleşen akıl Tanrının koyduğu ahlaki yasaları kavrayacak kapasitededir. İnsan için bencillik bile insanın kendini geliştirmesine hizmet ettiği ölçüde olumlu bir niteliktir. Yine doğası gereği toplumsal olan insan, diğer insanlarla birlikte yaşamayı, ortak ihtiyaçlarını karşılamayı ve onlara güvenmeyi öğrenir. Bireyler, ortak ihtiyaçlarına hizmet ettiği sürece başkalarına faydalı olan amaçlara hizmet etmekten de geri durmazlar. Denilebilir ki insan doğası Locke'da yalnızca antropolojik bir ilginin konusu değildir, o aynı zamanda etik-toplumsal yapının da esasını teşkil eder.

2. İktidarın Kaynağı ve Doğa Durumu

Locke, hükümet ya da yönetim otoritesinin, Sir Robert Filmer'in iddia ettiği gibi, babanın otoritesinden çıkmasının tarihsel gerçeklikle örtüşmediğini İlk İnceleme'de kanıtlamaya çalıştığını söyler ve eriştiği sonuçları İkinci İnceleme'nin başlangıcında şöyle aktarır:

“1. Bundan önceki söylevde şunlar gösterilmişti:

İlk olarak, Âdem, iddia edildiği gibi, doğal Babalık Hakkı ya da Tanrı tarafından kendisine verilmiş pozitif bir Yetkilendirmeyle çocukları üzerinde sözü edilen türde bir otoriteye ya da Dünya üzerinde Hükümranlığa sahip olmamıştır.

İkinci olarak, Âdem bu Otoriteye ya da Hükümranlığa sahip olmuş olsaydı bile, varislerinin buna Hakkı olmazdı.

Üçünü olarak, Âdem'in varislerinin bu Otoriteye ya da Hükümranlığa Hakkı olmuş olsaydı bile, ortaya çıkabilecek her durumda doğru mirasçıyı belirleyen ne bir Doğa Yasası ne de pozitif bir Tanrı Yasası olmadığından, Ardıllık Hakkı ve dolayısıyla aktarımla ilgili Kural kesin olarak belirlenmiş olamazdı.

Dördüncü olarak, Ardıllık hakkı belirlenmiş olsaydı bile, Âdem'in soyunun en eski Sülalesinin hangisi olduğuna dair bilginin tümüyle kaybolmasının üzerinden öyle çok zaman geçmiştir ki, insanoğlu soyu ve dünyadaki aileler içinde, diğer bir aileye karşı kendisinin Âdem'in soyu içinde en eski hane olduğunu ve Miras Hakkına sahip olduğunu en küçük şekilde iddia edecek kimse kalmamıştır.

*Tüm bu önermelerin, su anda Yeryüzündeki yöneticilerin, bütün İktidarların Kaynağı olduğuna inanılan 'Âdem'in Özel Hükümranlığı ve Paternal Yetkisinden' herhangi bir yarar elde etmelerini ya a Otoritenin en küçük bir gölgesini bile bu Yetkiden türetmelerini açıkça olanaksız hale getirdiğini zannediyorum.*¹²

Siyasi iktidarın yalnızca bireye ve bireylerin rızasıyla oluşan toplum sözleşmesine dayalı olarak haklaştırılabileceğini söyleyen Locke bu görüşünü savunmak için sözleşme öncesi olduğunu iddia ettiği doğa durumundan hareket eder. Locke'da doğa durumu, Hobbes'ta olduğu gibi, insan doğasına dayandırılır. Lakin Locke bu kavramı da teolojik kabullerden hareketle ortaya koyar:

¹¹ Locke, İnsanın Anlama Yetisi, 75-76.

¹² Locke, İkinci İnceleme, 9-10.

“Tanrı İnsanı, yalnız kalmanın, kendi düşüncesiyle iyi bir şey olmadığını anlayacak bir Yaratık olarak yaptı; İnsanı çok güçlü Rahatlık, Gereksinim ve Eğilim yoluyla Topluma yönlendirdi; aynı şekilde Toplumu sürdürmesi ve Toplum içinde yaşaması için İnsana Anlama Yetisi ve Dil yerleştirdi.”¹³

Doğa durumu, siyasal bir topluluğun nasıl oluştuğu sorusuna cevap teşkil eder. Bu durumda insanlar tıpkı bir aile içerisinde yaşıyorlarmış gibi birbirlerinin haklarına ve özgürlüklerine karşı saygılı bir hayat sürerler. Bu ortamda kimsenin kimseye emretmeye ve hükmetmeye hakkı yoktur. Herkes ailenin bir ferdi olarak birbirine eşittir. Tam bir barış ve huzur hüküm sürer. Bu haliyle doğa durumu en yüksek ahlaki ve siyasi idealler olan özgürlük ve eşitliğin ham halleriyle gerçekleşmelerini örnekler:

“İnsanların başkasından izin istemeksizin ya da başkasının İradesine bağlı olmaksızın Doğa Yasasının sınırları içinde Eylemlerini düzenleyebilecekleri ve Sahiplikleriyle Kişilikleri üzerinde uygun olduğunu düşündükleri biçimde tasarrufta bulunabilecekleri *Yetkin bir Özgürlük Durumudur.*”¹⁴

Doğa yasası hariç insanların özgürlüklerini sınırlandıran herhangi bir güç mevcut değildir. Doğa yasası doğa durumunda olan insanların aralarındaki ilişkileri düzenleyen, insanların eylemlerine istikamet gösteren temel ilkedir. Daha doğrusu, doğa durumu, insanların akla uygun bir şekilde yaşadıkları, aralarında ortaya çıkan anlaşmazlıkları giderecek bir üst makam veya otoritenin bulunmadığı, sorunlarını doğalarında mevcut sağduyuyla ve hakkaniyet duygusuyla çözdükleri bir durumdur.

Locke’da ahlaki bir özne olarak anlaşılan Tanrı, insan doğası ve doğa yasası anlayışlarının da kaynağını oluşturur. Buradan hareketle Locke, *ilahi yasa* dediği bir yasa düşüncesini devreye sokar. İlahi Yasa, “Tanrının, insanların eylemlerine, ister doğanın ışığı isterse Tanrısal bildirişin (esinlenmenin) sesiyle duyurulmuş olsun, koyduğu yasadır”.¹⁵ Locke’a göre doğa ve akıl, yahut Tanrı ve akıl, *doğa yasası* ile *akıl yasası* birbirinden farklı şeyler değildir. Çünkü doğa yasasına uygun bir şekilde hareket etmek akla uygun hareket etmek demektir. Tersinden söylendiğinde, doğa yasasını ihlal etmek aklın ilkelerinden ve doğru kullanımından sapmaktır. Bu yönüyle doğa yasası ahlaki bir niteliğe bürünür.¹⁶ Ahlaki bir talep olarak başkalarının haklarına zarar vermemeyi söyleyen doğa yasası ancak akıl tarafından keşfedilir. Rasyonel davranan bir insan hiç kimsenin başkasının yaşamına, sağlığına, özgürlüğüne ya da sahip olduklarına zarar vermemesi gerektiğini bilir. İnsanda “Tanrının sesi olan akıl”, insanların doğal haklarına riayet etmek koşuluyla, kişinin kendi varlığını koruması ve geliştirmesini buyurur; herkes eşit yaratıldığı için, kimsenin diğerinin yaşamına ve özgürlüğüne zarar vermemesi gerektiğini öğretir.

Akıl ve tecrübenin Locke’da ahlaktan siyasete, hukuktan ekonomiye değin tüm pratik sahada belirleyici bir rol üstlendiğine şahit oluruz. Sıkça yan yana ve eşanlımlı kullanılan “Tanrı veya akıl” nitelemesiyle akıl, dini-etik sahada da yegâne ölçüt olarak konumlandırılır. Tanrı’nın ve İsa’nın söylediklerini yapmanın manası da, onların doğru ve iyi eylemleri buyurmasından kaynaklanır, başka türlü olması da zaten kabul edilebilir değildir. Bu sebeple Locke’da “doğal bir din”den ya da Kant’ın tabiriyle bir “akıl dini”nden söz edebiliriz.¹⁷

¹³ Locke, İkinci İnceleme, 87.

¹⁴ Locke, İkinci İnceleme, 13.

¹⁵ Locke, İnsanın Anlama Yetisi, 472.

¹⁶ Bkz. Erol Kuyurtar, “John Locke”, *Siyaset Felsefesi Tarihi. Platon’dan Zizek’e* içinde, ed. Ahu Tunçel ve Kurtul Gülenç (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017), 241.

¹⁷ Bkz. Lokman Çilingir, “Saf Ahlaktan Saf Din İnancına”, *Ahlak Felsefesi Yazıları* içinde, ed. L. Çilingir (Ankara: Elis Yayınları, 2015), 109-131.

İnsan, doğanın kendisine verdiği yetileri kullanarak yasaların bilgisini edinir. Doğa yasasının her zaman her yerde geçerli olması da insan doğasının evrensel nitelikte olması anlamına gelir. Evrensel nitelikte olan aslında akıldır ve insanın ayırt edici özelliği akıl sahibi bir varlık olmasından kaynaklanır. Doğada olduğu gibi akılda da kendi işleyişi bakımından her yerde aynı yapı ve biçim geçerlidir. Bu yüzden herkes eşit ve özgürdür. Doğa yasasının bütün insanlar üzerinde bağlayıcı gücü de buradan kaynaklanır. Ancak yasanın birçok buyruğu insanların sahip olduğu çeşitli özelliklere göre biçim kazanır. Her insan doğanın kendisine yüklediği ödevleri bilemeyebilir ya da kendi yetilerini yeterince kullanmıyor olabilir. Üstelik doğa yasası aynı olsa bile insanların yerleşik adetleri ve uygulamaları ve her şeyden önemlisi isteklerinin ve ihtiyaçlarının çeşitliliği farklı hayat tarzlarına ve inançlara yol açar. Yalnızca uluslar veya milletler arasında değil, aynı ulusun farklı bireyleri arasında da anlayışlar ve alışkanlıklar değişebilir. Bütün bunlara bireylerin kendi bilgi ve maharetlerini akıllıca kullanıp kullanmadığını da eklemek gerekir. Bu yüzden, aynı gibi görünse de, farklı toplumlardaki ahlak yasalarının birliğinden bahsedilemez. Örneğin, insanların verdikleri sözlerini tutmasının ahlaklılık kapsamında önemli ve yadsınamaz bir kural olduğunu varsayalım. Bu kural birçok toplumda ortak görünse de, kimisinde din, toplum, kimisinde de insan doğası gibi farklı mercilere dayandırılır. O zaman bir grupta toplumsal hayattan, ekonomik ve tarihsel koşullardan bağımsız bir ahlaki ilkenin var olduğu söylenemez. Dürüstlük, sözünde durma ve insanlara iyilikte bulunma insan olmanın gereğidir. Tüm bu ahlaki ilkeler karşısında insan bilinci, bireye kılavuzluk edecektir ama bireyden, ahlak ilkeleriyle kendi davranışının uygunluğunun muhasebesini yapması da beklenmektedir:

“İster istençli eylemlerimizin doğruluğunu sına ve buna göre adlandırmada bir mihenk taşı gibi gördüğümüz kural, isterse ülkenin ahlak anlayışından edindiğimiz ya da bir yasamacının istencinden doğan kuraldan söz edelim, zihin herhangi bir eylemin o kuralla bağıntısını gözlemleyebilecek ve eylemin bu çerçevede uygun olup olmadığına karar verebilecek yetenektir.”¹⁸

İnsanlar özgür ve eşit olsalar da, bu özgürlük, anarşi ve haksızlığa yol açacak sınırsız bir tercih ya da yapıp etme hakkını asla içermez:

“Ancak bu bir Özgürlük Durumu olmasına rağmen, *bir Başıbozukluk Durumu değildir*: Bu durumda İnsan kendi Kişiliği ve Sahiplenmeleri üzerinde tasarrufta bulunma konusunda dizginlenemeyen bir özgürlüğe sahip olmasına rağmen, yalnızca kendini Koruma amacının gerektirdiğinden daha soylu amaçlar olmadıkça Kendi Kendisini ya da Sahipliğindeki herhangi bir Varlığı yok edecek bir Özgürlüğe sahip değildir. Doğa Durumunun, bu durumu yöneten, herkesi bağlayıcı bir Doğa Yasası vardır.”¹⁹

Akılla özdeşleşen doğa yasası, bireylere eşitlik, özgürlük tanıdığı gibi, onlara başkalarının özgürlüğü ve mülkiyetine tecavüz etmeme gibi bir ahlaki sorumluluk da yüklemektedir. Yani doğa yasası aklın bildirdiği bir yasa olarak ve insan doğasının derinliklerine sıkıca kök salmış bir olgu olarak düşünüldüğünde ahlaki bir bağlam söz konusudur:

“Doğa Yasası, insanların ahlaki doğruluk ve ölçülülük bağlamında eylemlerini nitelemek ve onları erdem-erdemsizlik diye adlandırmakta temel almak durumunda oldukları değişmez ve süregelen kurallar bütünüdür.”²⁰

Bu haliyle doğa yasasını Locke, değişmeyen ve bağlayıcı bir *ahlak kuralı* olarak beyan eder.

¹⁸ Locke, İnsanın Anlama Yetisi, 477-448.

¹⁹ Locke, İkinci İnceleme, 15.

²⁰ Locke, İnsanın Anlama Yetisi, 25.

3. Mülkiyet Hakkı

Tanrı yeryüzünü insanogluna hayatlarını rahat bir şekilde idame ettirebilmeleri için ortaklaşa vermiştir. İnsan aklı sayesinde yeryüzündeki her şeyi kendi varlığını devam ettirmek ve refahını artırmak amacıyla kullanır. Doğanın sunduğu bütün ürünlerde herkesin hakkı vardır. Hiç kimse diğer insanları dışlayacak biçimde özel bir hükümlanlığa sahip değildir. Akıldan ve tecrübeden hareket eden Locke, yine de belli ölçüde *teolojik* ve *teleolojik* öncüllere yer vermeyi ihmal etmez. *Emek* ve *mülkiyet* kavramlarını da böyle bir temel üzerine inşa eder:

“Tanrı ve İnsan Aklı, İnsana Yeryüzüne boyun eğdirmesini, yani yaşamın yararı için toprağı ıslah etmesini ve toprak üzerinde kendisine ait bir şeyleri, emeğini harcamasını emretti. İnsan, Tanrı'nın bu emrine itaat ederek, yeryüzünün belirli bir bölümüne boyun eğdirdi; sürdü ve ekti; bu yolla bu bölüme, üzerinde başkasının hakkı olmayan ve zarar verilmeden kendisinden alınamayan, kendisinin *Mülkiyeti* olan bir şeyler ekledi.”²¹

Bazı insanların diğer insanlardan daha fazla mal ve mülke sahip olmasını yahut özel mülkiyetin meşruluğunu Locke “emek” kavramı üzerinden açıklamaya çalışır:

“Yeryüzü ve diğer bütün ast Yaratıklar İnsanların tümüne ortaklaşa biçimde ait olmasına rağmen, her insan yine de kendi Kişisi üzerinde bir *Mülkiyete* sahiptir. Bunda kişinin kendisinden başka hiç Kimsenin Hakkı yoktur. Kişinin Bedeninin *Emeği* ve elinin *İşi* diyebiliriz ki tam anlamıyla kendisindir. Doğanın sağladığı ve içinde muhafaza ettiği şeylerden, İnsan, Emeğini kattığı ve kendi özüne ait olan bir şeyleri birleştirdiği şeyi bu Durumun dışına çekip çıkarır ve bu yolla bu şeyi *Mülkiyeti* haline getirir. Bu şey Doğanın içine koyduğu ortaklaşa durumdan bu kişi tarafından çıkarıldığından, bu emekle bu şeye diğer İnsanların ortaklaşa hakkını dışlayan bir şeyler eklenmiştir. Bu *Emek* Emekçinin tartışılmaz mülkiyeti[dir].”²²

Emek sarf eden kimsenin üründen/kazançtan kendisi için yeterince alması ve diğerleri için yeterince bırakması önem arz eder. Yani diğer insanların hayatlarını rahat bir şekilde sürdürecektir bir refah seviyesinde olması mülkiyet hakkının sınırlarını tayin eder.

Doğal durumda insanların kendi ihtiyaçlarından fazlasını üretmesi ve biriktirmesi akıllıca olmadığı gibi onursuzca bir eylem sayılıyordu. Ancak ne zaman ki değişim aracı olan *para* icat edildi, o zaman insanlar ihtiyaçlarından daha fazlasını biriktirmeye başladı. Bu durum ekonomik anlamda eşitliği zedeledi de gerek bazı insanların daha fazla emek sarf etmesi gerek bazı arazilerin daha verimli olmasından dolayı ekonomik büyümeye katkı sağladı. Paranın kullanılmasıyla birlikte mülkiyetin sınırlarının gelişmesi olumlu anlamda başkalarının da ürünün bolluğundan pay almalarını mümkün kıldı. Ancak başkalarının ürünün bolluğundan nasıl ve ne miktarda pay almaları gerektiği konusunda bir uzlaşma sağlanamadı. En azından mülk sahibi olmayan kimselerin emeklerini satmak zorunda kalacakları bir durum kaçınılmazdı. Söz konusu insanlar emeklerini mülke katmalarına rağmen bu mülk onların mülkü olmayacaktı. Bu durumda insanların yeryüzünün “orantısız ve eşitsiz sahipliği” üzerinde “zımni (örtük) ve gönüllü bir onamayla” ürünlerini kullanabilecekleri daha fazla bir toprağına sahip olmasının yolu açıldı. İnsanlar böylece doğa durumunda, yani henüz bir açık sözleşmeyle sivil topluma geçmeden önce, değişim aracı olarak parayı kullanmayı kabul etmekle, mülkiyetin eşitsiz dağılımı üzerinde örtük de olsa bir anlaşmaya varmış oldular.

Doğa durumu, Hobbes'un iddia ettiği gibi, insanlar arasında sürekli bir savaş hali değildir. Ancak insanlar aklın emrine aykırı hareket ettiklerinde düzen bozulabilir. Bu durum insanlar arasındaki uyum ve huzu-

²¹ Locke, İkinci İnceleme, 45.

²² Locke, İkinci İnceleme, 40-41.

ru, kararsız ve nazik bir noktaya taşıyabilir. Bazı insanlar doğal hukuka aykırı bir şekilde başkalarını kendi emirlerine tabi kılmak isteyebilir; insanların özgürlüğüne, malına mülküne ve kişiliğine tecavüze yeltenebilir. Bunun neticesinde de insanlar arasında çetin bir mücadele yaşanabilir. İşte, toplumun çoğunun olmasa da, bir kısım kural tanımaz insanın doğal hukuka aykırı hareket ederek barışı bozması ve başkalarını tehdit etmesi ortak üstün bir gücün tesis edilmesini zorunlu kılar:

“Yeryüzünde aralarında yargıçlık yapma Yetkisine sahip ortak bir Yüksek Makam olmaksızın Akla göre birlikte yaşayan İnsanların durumu *tam olarak Doğa Durumudur*. Ancak, Yeryüzünde yardımına başvurulacak ortak bir Yüksek Makamın olmadığı yerde bir başkasının Kişiliği üzerinde güç kullanımını ya da açıklanmış bir güç kullanımı tasarımı *Savaş Durumudur*.”²³

Doğa yasasının ihlal edilmesi, insanların birbirini öldürmeye kalkmasıdır. Bir kimsenin başka bir kimseyi öldürmesi, o kişinin “bütün insanlığa savaş ilan etmesi” gibidir ve bunu engellemenin tek çaresi, Locke’un “büyük doğa yasası” dediği ve Yahudi şeriatından aşına olduğumuz, “dişe diş kanan kan” kuralını devreye sokmaktır. Yani bir kimse başka bir kimsenin kanını döktüğünde, diğer insanlar da onun kanını dökebilir. Doğa durumunda herkes doğa yasasının uygulayıcısı konumundadır. Herkes kendi hakkına yapılan saldırıyı kendisi savar ve cezasını da kendisi verir. Yani herkesin cezalandırma konusunda doğal bir hakkı vardır. Ancak bu durumda bile keyfi ve mutlak bir cezalandırma söz konusu olamaz. Uygulanacak cezalar akıl ve sağduyu ilkelerine göre tespit edileceğinden suçla orantılı olacaktır ve asıl amaç elbette suçun bir daha tekrar edilmemesini temin etmektir. Buna rağmen sonuçta, insanların bir arada refah içinde ve özgür bir şekilde yaşayabilmelerinin dayanağı doğa durumu terk ederler. Çünkü;

“Doğa durumunda insan bu tür bir hakka sahip olmasına rağmen, bu hakkın kullanımı oldukça belirsiz ve sürekli olarak başkalarının tecavüzüne maruzdur. Herkes diğeri kadar kral, her insan diğerrinin eşiti olduğundan ve Hakkaniyet ve Adaletin kuvvetli gözetleyicileri olmayanlar daha büyük bölümü oluşturduklarından, İnsanın bu durumda sahip olduğu mülkiyetin kullanımı oldukça güvenliksiz, oldukça emniyetsizdir. Bu durum İnsanı, özgür olmakla birlikte korku ve sürekli tehlikelerle dolu olan bu durumu terk etmeyi istemeye zorlar ve dolayısıyla İnsanın, benim genel olarak *Mülkiyet* adıyla adlandırdığım, Yaşamlarının, Hürriyetlerinin ve Servetlerinin karşılıklı *Korunması* için önceden olarak güvence altına alınması için önceden birleşmiş bulunan ya da birleşme fikrine sahip olan diğer İnsanlarla birlikte bir Topluma katılmayı amaçlaması ve bunu istiyor olması nedensiz değildir.

Dolayısıyla İnsanların Devletlerde birleşmelerinin ve kendilerini Yönetim altına koymalarının asıl ve ana amacı, *Mülkiyetlerinin korunmasıdır*.”²⁴

Şimdi, yukarıdaki ifadeleri de baz alarak doğa durumunu terk edip medeni bir duruma geçmeyi zorunlu kılan süreci şu şekilde özetleyebiliriz: 1) Doğa durumunda herkes Tanrı vergisi *eşit hak* ve özgürlüğe sahiptir. 2) Kişinin bedeninin *emeği* ve elinin işi tümüyle kendisindedir. Kişi, doğanın kendisine bahsettiği şeylere emeğini katarak, o şeyi *mülkiyeti* yapar. 3) Doğal mülkiyet hakkı meşrudur. Ancak bu hak, kişinin kendi standart yaşam veya refah seviyesini aştığı andan itibaren meşruluğunu yitirir. 4) Herkes akılda eşit ve her şey doğada başlangıçta herkese ihtiyacını karşılayacak ölçüde sunulmuş olsa da, kimi arazilerin daha verimli olması ve kimi insanların daha fazla çaba sarf etmesi mülkiyetin *biriktirilmesine* ve *farklılaşmasına* yol açar. 5) Mülkiyetin biriktirilmesinin sebebi paranın kullanılmaya başlanmasıdır. Ancak bu noktadan sonra bir belirsizlik başlar. Çünkü paranın kullanılmasıyla birlikte aynı zamanda emeğin belirleyici ölçüt olma özelliği ortadan kalkar. Artık mülk sahibi olmayanlar da emeklerini satmaya başlarlar. Yine de “yeryüzünün

²³ Locke, İkinci İnceleme, 29.

²⁴ Locke, İkinci İnceleme, 131-132.

bu orantısız ve eşitsiz sahipliği” üzerinde meşru kabul edilebilecek bir uzlaşa sağlanır. 6) Bazı İnanların doğa durumuna aykırı davranışları, başkalarını kendilerine tabi kılmak istemesi yüzünden barışı bozması bir yandan; mülkiyetin biriktirilmesi, paranın kullanılması, meşruluk ölçütlerinin belirsizleşmesiyle birlikte büyük çoğunluğun rasyonel davranmaması yaşam, özgürlük ve servet edinmeyi içeren temel mülkiyet hakkının tehlikeye girmesi diğer yandan, insanları doğa durumunu terk etmeye zorlar.

4. Toplum Sözleşmesi ve İktidarın Sınırlandırılması

Doğa durumundan siyasi topluluk durumuna geçişte bireyler sahip oldukları cezalandırma haklarını rızaya dayalı bir sözleşmeyle topluluğa bırakırlar. İnsanların bir kısmı kötülük etme eğiliminde olmasaydı ve diğer bir kısmı da kendilerini savunamayacak kadar zayıf olmasaydı doğa durumu sonsuza değin sürebilirdi. Yani, insan iyi kişilik özelliklerinin yanında bencillik, hırs, intikam gibi kötü özelliklere de sahip olduğundan, gücünü kullandığı durumlar kendiyle ilişkili olduğunda, kendini yargıç yerine koyarsa başkalarına zarar verebilir. Bir kısım insanın zaten kendisini savunacak gücü yoktur. Bütün bunlar karışıklığa, düzensizliğe yol açar. Doğa durumundaki çekişmelerin ve çatışmaların ortadan kalkması için başvurulacak ortak bir otorite mevcut değildir. İşte doğa durumundan sivil toplum durumuna geçiş bu türden sapmaların ortadan kaldırılması için biricik çözüm olarak görülür. Bu şekilde insanlar kendi aralarında bir *sözleşme* yaparak haklarını *gönüllü* bir şekilde (kendi rızalarıyla) sivil bir iktidara devrederler.

“Birinin kendisini Doğal Hürriyetinden yoksun kılmasının ve *Sivil Toplum bağları* içine koymasının tek yolu, Mülkiyetlerinin güvenli bir kullanımı ve Sivil Toplumun üyesi olmayanlara karşı daha büyük güvenlik içinde birbirleriyle rahat, güvenli ve barışçı bir yaşam sürdürmeleri için diğer İnsanlarla bir Topluluğa katılma ve birleşme konusunda anlaşmaktır.”²⁵

Ancak sözleşme salt hukuki bir kayıtlanma değildir, o aynı zamanda verilen söze sadık kalma anlamında ahlaki bir yükümlülük de içerir.

Toplumsal sözleşmesinin veya iktidarın asli görevi doğa durumundaki aksaklıkları ve sapmaları ortadan kaldırmak, böylece de mülkiyeti teminat altına almaktır. Sivil iktidarın kurulması aynı zamanda bir devletin varlık kazanması demektir. Zira devlet, sivil çıkarları temin etmek, korumak ve geliştirmek için vardır. Bu çıkarlar başta hayat hakkı, özgürlük ve mülkiyetle ilgilidir. Doğa durumundan toplum durumuna geçiş kuru bir sözleşme akdetmeyle gerçekleşmez, asıl önemli olan insanların kendi *rızalarıyla* teşkil ettikleri siyasi bir otoriteye tabi olup birlikte yaşamaya karar kılmalarıdır. İnsanın doğal özgürlüğü yeryüzündeki herhangi bir üstün güçten bağımsızdır. Zira herkesi zorlayan bir doğa yasası olduğuna göre, insanın toplumdaki özgürlüğü herhangi bir yasama erkinin egemenliği altında değil, fakat kendi rızasıyla tabi olduğu meşru iktidarın egemenliği altında gerçekleşir.

Ancak burada da devletin rolünün ne olacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. Hobbes, insanın özgürlüğünü, toplumdaki karmaşa ve anarşi riskinden dolayı feda edip bir otorite inşa etmenin derdindeyken, Locke, insanın özgürlüğünün kısıtlanmadığı aynı zamanda da keyfiliğe ve despotizme kaymayacak dizginlenmiş bir otorite hayali kurmaktadır. Dolayısıyla Locke’a göre mutlak monarşinin sivil bir toplumla uyuşma ihtimali yoktur:

²⁵ Locke, İkinci İnceleme, 105.

“Çünkü *Mutlak Prensin* Yasama ve Yürütme İktidarlarının her ikisinin tümüne birden tak başına sahip olduğu varsayıldığından, Prensten ya da Prensin Emrinden kaynaklanan Zararı ya da Uygunsuzluğu gidermesi ya da onarması umulan, adaletli ve tarafsız bilimde ve yetkili olarak karar verebilecek bir Yargıç yoktur.”²⁶

Oysa doğa yasasının tesis edilmesiyle ortaya çıkan toplum, bireyin haklarını güvence altına almalıdır. Bu toplumun, kendi üyelerini baskı altında tutamayacak şekilde kurulması, bireyin haklarını güvence altına alması için gereklidir. Yukarıda değinildiği gibi bu durum Hobbes'un kavrayışından farklıdır. Çünkü Hobbes, tam aksine üyelerinin yetkisizleştirildiği bir toplum ve buna bağlı bir egemenlik inşa etmektedir. Buna karşın Locke'un düşüncesinde toplum veya sivil toplum bireyin kendi haklarını yaşayabilmesi için garantör niteliktedir. Hükümet burada daha üstün bir otorite değildir. Sözleşmeye rıza gösterenlerin tümü sivil toplumun üyeleridir. Bireyler kendi hayatları ve başkalarının hayatları üzerinde keyfi bir güce sahip olamayacağı gibi, hükümet de bireyler üzerinde keyfi bir güç kullanamaz.²⁷ Doğal hukukun kamusal hukuka dönüştürülerek herkesin hukuk karşısında eşit hak ve sorumluluklara sahip olması hükümetin asli sorumluluğudur. Strauss'un dikkat çektiği gibi, bu yapıda “sivil toplum, sivil mülkün yaratıcısıyken onun efendisi değildir: sivil toplum sivil mülkiyete saygı duymalıdır; sivil toplumun, adeta kendi yarattığına hizmet etmekten öte bir işlevi yoktur.”²⁸ Şayet yurttaşlar hükümete devrettikleri haklarının kötüye kullanıldığı kanaatine varırlarsa hükümeti alaşağı etme ve tüm yetkileri yeni bir hükümet kurulana kadar sivil topluma geri verme yetkisine sahiptirler.

Locke, siyaset üzerine ilk eseri olan *Birinci İnceleme*'de kralların kutsal olduğu ve mutlak yönetme hakkına sahip olduğu görüşlerine karşı çıkmıştı. Çünkü böyle bir yönetimde hükümetin tüm gücü, resmi dinin yanında yer alırken, farklı inanç sahiplerine en küçük müsamaha gösterilmiyordu. Özgürlük ilkesiyle doğrudan ilişkili olan *hoşgörü* ilkesi gereği Locke farklı hayat tarzlarının kendinde iyi olduğuna inanır. Bu bağlamda hükümetin asıl görevi, dini kanaatlerin doğruluğuna ya da yanlışlığına karar vermek değil, devleti tehdit etmeyen her tür dini anlayışa hoşgörü göstermek suretiyle devletin emniyet ve esenliğini teminat altına almaktır. Locke'un tabiriyle, devlet, “sadece kendi sivil çıkarlarını tedarik etmek, korumak ve geliştirmek için teşkil edilmiş bir insan toplumdur.”²⁹ Bedenin ihtiyaçları ile ruhun ihtiyaçları, kamusal olan ile özel olan ve devletin işleri ile Kilisenin işleri arasında ayrım yapan Locke, Rönesans'ın din ve devlet ayrılığı anlayışının yerleşmesine katkı sağlar. Yine Locke, yukarıda da vurgulandığı gibi, Hıristiyanlığın rasyonel bir din olduğunu, vahyin bildirdikleri ile aklın bildirdikleri arasında esaslı çelişki olmadığını iddia ederek akla dayalı bir inanca kapıyı aralar.

Bu bağlamda Locke, dinin esasını oluşturan inanç ve uygulamaların devlet eliyle dini kuruluş ve yapılara dayatılmasına karşı olduğu gibi, dinsel yapıların kural ve hükümlerinin devlet eliyle halka dayatılmasına da karşıdır. Şayet dini sahada bir takım hurafeler veya yanlış uygulamalar söz konusu olursa, başkalarının özgürlüğüne hanel gelmediği sürece, bu, o inanç sahiplerinin özgürlüğü dairesinde değerlendirilmelidir. İktidarın gücü dini sahada da sınırlandırılmalıdır. Elbette din de iktidar ve egemenlik peşinde koşmamalıdır. Zira;

²⁶ Locke, *İkinci İnceleme*, 97.

²⁷ Bkz. A.Topakkaya, *Hukuk ve Adalet* (Ankara:Adalet Yayınevi, 2017), 135 vd.

²⁸ Leo Strauss, *Doğal Hak ve Tarih*, çev. Murat Erşen ve Petek Onur (İstanbul: Say Yayınları, 2011), 270.

²⁹ John Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, çev. Melih Yürüşen (Ankara: Liberte Yayınları, 1998), 16.

“Din, zahiri bir ihtişam meydana getirmek veya ruhani egemenliği ele geçirmek yahut zorlayıcı kuvvet uygulamak için değil; insanların hayatını erdem ve dindarlık kurallarına göre düzenlemek için kurulmuştur.”³⁰

Kısaca din, bireysel özgürlükler alanına dairdir, dolayısıyla insan ruhunun kurtuluşunun olduğu kadar cehennemlik oluşunun da bir başkasını ilgilendiren bir yönü yoktur.³¹

Eşitlik noktasındaki belirsiz tavrı Locke’un en fazla eleştirilen yönlerinden biridir. Her ne kadar Locke, *Birinci İnceleme*’de monarşinin kutsal hak iddialarına kadın erkek, avam havas bütün halkın eşitliği ilkesiyle karşı koysa da, *İkinci İnceleme*’de ekonomik ve toplumsal eşitsizliği makul karşılamaya meyillidir. Aslında Tanrı suretinde yaratılan bütün insanlar doğal durumda eşit olsalar ve eşit bir şekilde toplum sözleşmesini onaylasalar da özel alan söz konusu olduğunda artık eşit sayılmazlar. Buna rağmen, bazı istisnalarla birlikte her insanın özgür sayılması gerektiğini, daha doğrusu bireylerin kendi özgür tercihleriyle kendi haklarını sınırlandırabileceğini savunur:

“Özgür bir insan, alacağı Ücretler karşılığında belirli bir zaman için, yükümlendiği Hizmeti satarak kendisini bir başkasının Hizmetlisi haline getirir: Ne var ki bu ilişki hizmetliyi, genellikle Efendisinin Ailesine ve buradaki olağan disiplinin altına sokmasına rağmen, Efendiye hizmetlisi üzerinde aralarındaki Sözleşmenin içerdiğinden daha büyük olmayan ve sadece Geçici olan bir İktidar verir.”³²

Adeta Aristoteles’in kölelik savunusunu döneminin sanayileşen İngiltere’sine uyarlayan Locke bir bakıma, insanlık onuru ve hakiki özgürlükle bağdaşmayan bir eşitsizlik anlayışını meşrulaştırmaya çalışır. Sözelimi, ona göre, kadınlar evlilik sözleşmesi yapmakla tüm toplumsal ve siyasi temsil haklarını erkeklere aktarmış olurlar. Hizmetçiler, işçiler ve çocuklu kadınlar gibi çeşitli toplum katmanları bu eşitsizlikten paylarını alırlar. Buna rağmen Locke her bireyin aklı sayesinde hem kendi hayatını belirleme hem de başkalarıyla rızaya dayalı bir anlaşmaya karar kılabilme hakkını teyit ederek ahlaki liberal bir siyasi düzenin kapısını aralar. Keza iktidarın meşruiyetini sivil halkın gönüllü onayına dayandırması ve her tür mutlak ve keyfi yönetim tarzına karşı olması, yaşama, mülkiyet ve özgürlük temel haklarını garanti altına alması bunun ifadesidir.

Sonuç

Rönesans ve Reform tecrübelerini arkasına alan Yeniçağ, siyasi otoriteyi vahye dayalı olarak biçimlendiren teolojik siyaset anlayışı yerine, her tür otoriteyi akıl ile irtibatlandırır ve sınırlandırır felsefi bir siyasetin çağıdır. Hobbes, Locke ve Hume bu dönüşümün önemli isimleridir. Bu dönüşüm on yedinci yüzyılda süren din savaşlarının zorunlu bir sonucu olarak gerçekleşir. Rousseau ve Kant’ın da sözleşme kuramları temelinde aynı hat üzerinde devam ettiklerini söyleyebiliriz. Antropolojisini bütünüyle güvenliği peşinde koşan insana dayandırmakla İlkçağ ve Ortaçağ’ın metafizik kalınlardan arındırmayı deneyen Hobbes, sonuçta güvenliği ve iktidarı kutsallaştırmaktan, mutlak iktidar sahibi bir egemeni yüceltmekten kurtulamamıştır. Oysa Locke’un siyaset felsefesinin ana teması ve hareket noktası bireylerin doğal haklarıdır. Bu yüzden bireysel hak ve düzenlemeleri garanti edecek bir sözleşme kuramına ihtiyaç duyulur.

Locke’un sözleşme kuramı da eşitlik ve özgürlüğü garanti etmeye çalışır. Ancak doğal durum tümüyle yasalılık ve düzenlilik haline karşılık gelmez. Doğal durumda yasaları uygulama durumunda olan bir merci

³⁰ Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, 13.

³¹ Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, 42.

³² Locke, *İkinci İnceleme*, 92.

olmadığından, her an savaş tehlikesi mevcuttur. Akliselimlik/sağduyu doğal durumu aşmak için insanlara yardımcı olur.

Bu şartlar altında insanlar, doğal hakların ve doğal yasaların devlette de hükmetmesi için aralarında anlaşmaya varırlar. Lakin insanlar anlaşmayla tüm haklarını yönetime devretmezler. Vatandaşların yaşama, özgürlük ve mülkiyet hakları yönetim veya devlet tarafından garanti edilir; yani temel haklar yasalarca teminat altına alınır ve yönetim yasalara tabidir. Buna rağmen yönetim temel hakların karşılanması konusunda sözüne sadık kalmazsa o zaman halkın yönetimi alaşağı etme hakkı doğar. Böylece liberal devlet yalnızca anlaşma ve yasalar sayesinde değil aynı zamanda iktidarın sınırlandırılması sayesinde sağlanmış olur.

Kaynakça

- Aristoteles. *Nikhomakhos'a Etik*. çev. Saffet Babür. Ankara: Ayraç Yayınevi, 1998.
- Çetin, İsmail. *John Locke'da Tanrı Anlayışı*. Ankara: Vadi Yayınları, 1995.
- Çilingir, Lokman. "Saf Ahlaktan Saf Din İnancına". *Ahlak Felsefesi Yazıları* içinde, ed. Lokman Çilingir, 109-131. Ankara: Elis Yayınları, 2015.
- Kuyurtar, Erol. "John Locke". *Siyaset Felsefesi Tarihi: Platon'dan Zizek'e* içinde, ed. Ahu Tunçel ve Kurtul Gülenç, 239-252. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017.
- Locke, John. *İnsan Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme I.-II. Kitap*. çev. Meral Delikara Topçu. Ankara: Öteki Yayınevi, 2000.
- Locke, John. *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme. Bay Robert Filmer ve Yandaşlarının Yanlış İlke ve Temellerinin Keşfi ve Yıkılışı*. çev. Fahri Bakırcı. Ankara: Kırangıç Yayınevi, 2007.
- Locke, John. *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme. Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni, Boyutu ve Amacı Üzerine Bir Deneme*. çev. Fahri Bakırcı. Ankara: Eksi Kitaplar, 2018.
- Locke, John. *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*. çev. Melih Yürüşen. Ankara: Liberte Yayınları, 1998.
- Platon. *Devlet*. çev. Sebahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1980.
- Strauss, Leo. *Doğal Hak ve Tarih*. çev. Murat Erşen ve Petek Onur. İstanbul: Say Yayınları, 2011.
- Topakkaya, A., *Hukuk ve Adalet*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2017.